

URBANISTICKO-HISTORICKÝ VÝVOJ BANSKEJ ŠTIAVNICE S UPRIAMENÍM NA ŠTIAVNICKÉ CINTORÍNY

PhDr. Norma Urbanová
Pamiatkový úrad Bratislava

Résumé

The municipal cemeteries are a phenomenon, which together with sacral architecture have helped preserve the history of development of urbanistic structure since the settlement foundation till the present times. At the same time, it is also one of the representatives of its cultural values of material and nonmaterial nature – in the form of sepulchral architecture with its artistic and literary challenge. In Banská Štiavnica, the cemeteries define the historical centre built-up since the 13th century by the first parish with the only charnel-house preserved in the town. They record remarkable enlargement of the settlement between the 14th and 15th centuries in line of important routes – towards the south and south-west and their spatial expansion in the 18th – 20th centuries.

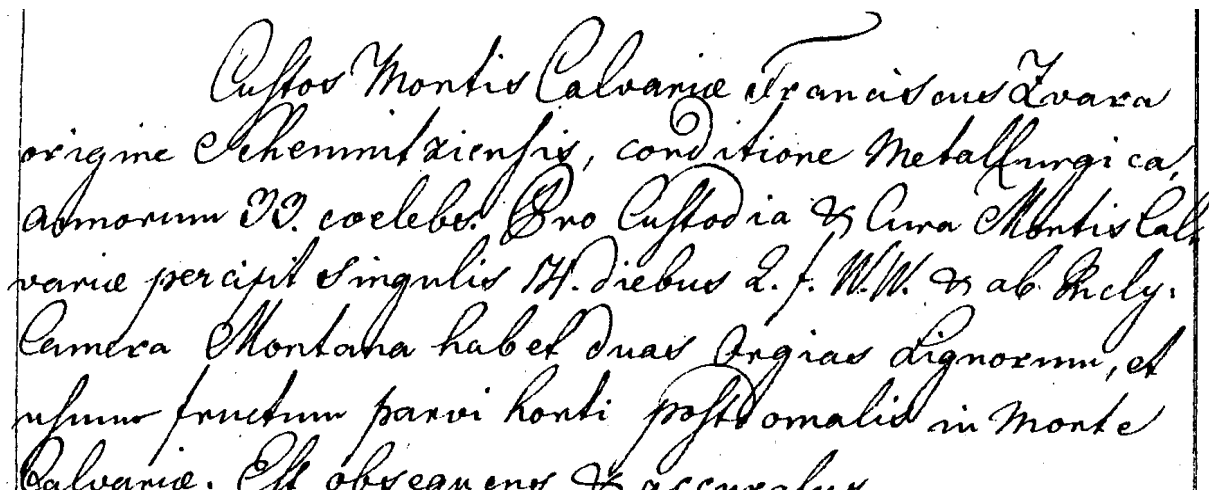
Zakladanie cintorínov malo oddávna svoje pravidlá platné rovnako v každom sídle a v podstate nemenné až do nových smerníc, vydaných za čias panovania Márie Terézie. Súviseli s kresťanským pohrebným rítom, preto boli viazané na založenie kaplnky či kostola a fary – ako sídla oficiálneho správcu nielen vo veciach duchovných, ale aj civilných, spojených so zabezpečovaním riadneho chodu ustanovizne so všetkým, čo každodenný život prinášal, vrátane spolupráce s vedením mesta. Podieľalo sa od svojho založenia i na optimálnom urbanistickom riešení, ktoré muselo zabezpečiť bezproblémový chod všetkých jeho funkcií medzi ktoré nepochybne patrili i miesta posledného odpočinku obyvateľov. Situovali ich v polohách dominujúcich okoliu (návršie, námestie), kde sa dlhodobo nepredpokladali iné aktivity. Súčasťou ich areálu v početnejších sídlach s perspektívou rýchlejšieho rozvoja bola kostnica (osárium), zabezpečujúca pietne uloženie kostí z hrobov, ktoré tak po stanovenom čase uvoľnili priestor ďalším mŕtvym. Zaisťovalo to pre budúcnosť menšie nároky na rozširovanie hrobových miest v priestore limitovanom murovanou ohradou a okolitou obytnou zástavbou, rozdelenou ulicami do pravidelných blokov.

Mesto bolo zväčša tiež hlavným donátorom sakrálnych objektov, staralo sa o ich údržbu a spravidla sa podieľalo na personálnom zabezpečení ich prevádzky. Výdavky spojené s touto činnosťou bývajú preto súčasťou účtovných záznamov v mestských knihách. Podiel ďalších prispievateľov z radov občanov mesta, alebo oficiálnych štátnych ustanovizní – akou bol v prípade banských miest, teda i Banskej Štiavnice, kráľovský banský regál, sa uskutočňoval formou fundácií, finančne zabezpečujúcich z výnosov riadnu údržbu a chod týchto zariadení aj v budúcnosti. Pomerne často sa možno stretnúť v mestských písomnostiach evidujúcich testamenty s poukázaním jednorazových, účelovo viazaných peňažných darov v prospech vybavenia kostola, nie však na zriadenie a údržbu cintorína, ktorý ku nemu zákonite patrili. Výnimkou bývali

I.

len súkromné investície pri zriaďovaní pohrebných kaplniek s kryptou, alebo hrobových miest zriadených v rozsahu dispozície kostola pod dlažbou, neskôr vo forme malých stavieb na území mestských cintorínov.

Zriadenie a užívanie krypty v kostole či na cintoríne bolo spoplatnené, rovnako ako rozsah služieb súvisiacich s pohrebným obradom, ktorý mával svoj zaužívaný rituál i stanovenú obsahovú formu, súvisiacu s cirkevnými obradmi. Informácie s tým spojené sa preto dostali aj do cirkevných písomností, ktorými boli kanonické vizitácie – komisionálna preverka rozsahu a stavu spravovaného – ale aj cirkvou vlastneného – nehnuteľného aj hnuteľného majetku. Súčasťou tejto revízie bola tiež kontrola peňažných príjmov a výdavkov, vrátane záznamu o účele jednorazovo vynaložených prostriedkov na údržbu a opakujúcich sa platieb na zabezpečenie prevádzky zabezpečujúcej služby obyvateľom. Spis obsahuje konkrétne mená a osobné údaje o zvonároch, kostolníkoch i pôrodných asistentkách, o ich pôvode (bezúhonosti) a sociálnom postavení v sídle aj o odmene, ktorú za svoju službu dostávali vo finančnej podobe, prípadne v podobe ubytovania, užívania obecnej ovocnej záhrady a pod.. Mesto tak realizovalo sociálnu výpomoc chudobnejším obyvateľom – zväčša baníkom. V týchto položkách bývajú zahrnuté aj výdavky na sociálne služby – prevádzku sirotinca, starobinca a chudobinca súčasne (xenodochium) prípadne hospitalu. Kanonické vizitácie obsahujú mnoho cenných údajov aj o zariadení interiéru kostolov (oltáre, lavice, bohoslužobné náradie i výtvarné diela, zvony a pod.) a tiež aspoň stručnú zmienku súvisiacu s cintorínom či iným miestom slúžiacim na posledný odpočinok, vrátane jeho stavu, využívania, prípadných okolností súvisiacich s jeho zmenou či zánikom. Tieto pramene sa pre svoju obsažnosť stali už v minulosti cenným a nezriedka i jediným zachovaným zdrojom poznania, týkajúcim sa určitej etapy histórie miest, ktoré prišli v dôsledku požiaru o najstaršiu časť svojho archívu.

Custos Montis Calvarie Franciscus Zvara
origine Chemnitensis, conditione Metallurgica,
aetate 33. coelebs. Pro Custodia & Cura Montis Cal-
varie percipit singulis 14. diebus 2. f. M. M. et ab Ecclia.
Camera Montana habet duas Angias lignorum, et
usu fructum parvi horti post domum in Monte
Calvarie. Et obsecrans &c.

Obr. 1 Záznam v kanonickej vizitácii o správcovi Kalvárie – kapitola IV.
Zdroj: ŠA Banská Štiavnica.

Prameňom tohto druhu je i banskoštiavnická kanonická vizitácia z roku 1825 zachytávajúca okrem starších zmienok i stav po veľkom požiari mesta v máji 1806, ktorý poškodil i farský kostol a tým pripravil pôdu na jeho prestavbu do dnešnej klasicistickej podoby. V úvodnej kapitole opakuje historické údaje o meste a kostoloch v ňom, ktoré sa nachádzajú i v známom diele Mateja Bela¹ ako prevzaté z kanonickej vizitácie z roku 1561 a rovnako použité i autorom súpisu fár a farárov ostrihomskej diecézy². Uvádzajú sa v nej údaje v podstate zhodné aj s doterajšími výsledkami archeologických nálezov na Glanzenbergu, spojenom s prvými baníckymi osadami, pred konštituovaním mestského sídla na dnešnom mieste. V poslednej štvrtine 12. stor. pozval

Gejza II. nemeckých osadníkov – Sasov ako skúsených baníkov a tí založili prvé banícke osady na výstupoch rudných žíl. Celému zoskupeniu osád na Glanzenbergu, nazývanému Bana, dominoval hrad, vystavaný na ochranu regálnych práv so sídlom kráľovského úradníka, súčasne bol i útočiskom pre baníkov. Až na prelome 12. a 13. stor. začali osadníci schádzať do dnešných polôh – akiste v súvislosti s hľadaním nových nálezísk a na nich budovať mestské jadro v línii dnešného Trojičného námestia s prepojením na ul. Antona Pécha, nad ktorým si na vyvýšenom mieste vystavali farský kostol – trojlodnú románsku baziliku s karnierom obklopenú cintorínom, ktorého výstavba sa kladie tesne po ustanovení fary v roku 1240.³ V roku 1255 sa sídlo s mestským právom, udeleným Belom IV., prvý raz uvádza ako Schemnyzbana.

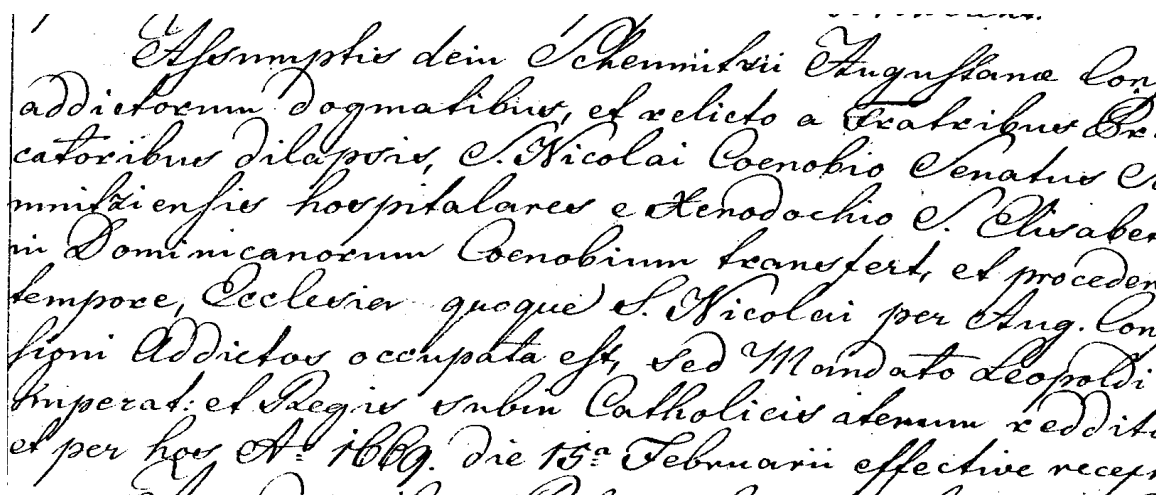
Na opačnej, juhovýchodnej strane, tvoriacej v tom čase okrajovú líniu neopevneného mesta, oproti dnešnej budove Kammerhofu, sa v približne rovnakom čase usadili dominikáni, ale v roku 1236 údajne odišli. Po svojom druhom príchode do Štiavnice v roku 1270, ešte za panovania Štefana V., si tu so súhlasom Ladislava IV., občanov mesta a farára Mag. Renalda – teda medzi rokmi 1272 a 1275⁴ postavili Kaplnku sv. Mikuláša – tak to uvádza L. Némethy i kanonická vizitácia z roku 1825, ktorá však výstavbu kaplnky kladie do roku 1120 (azda preklep). V 15. stor. ku nej pristavali kláštor, ktorý slúžil aj po odchode dominikánov v roku 1536 na rôzne účely – vrátane chudobinca, ktorý po prevzatí kláštora protestantmi preložili z príkazu mestského senátu do mestského hospitalu s Kostolom sv. Alžbety zo 14. stor., postaveného – ako bolo zvykom z ohľadu na zdravotnú bezpečnosť obyvateľstva – pomerne ďaleko za juhovýchodný okraj mesta. Štiavnica tak mala už ku koncu 13. stor. všetky atribúty mestského sídla.

¹ Béla, Mathias: Notitia Hungarie Novae. IV., 558-676.

² Némethy, Ludovicus: Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis. Strigonii 1894.

³ Némethy, L.: c.d., s. 258, uvádza prvého farára „Gerardus, plebanus de Banya, Can. Strig.“ V 15. stor. kostol s cintorínom opevnili a v rokoch 1497-1515 prestavali na halový kostol. Po prestavbe na protitureckú pevnosť v rokoch 1546-1559 sa v kanonických vizitáciach neobjavuje, ale údaje o ňom sa pravdepodobne poplietli s údajmi o kostole dominikánov, ktorý až neskôr prevzal úlohu farského kostola.

⁴ Némethy, L.: c.d., s. 258, uvádza ako 2. v poradí štiavnických farárov v rokoch 1254-1275 „Raynaldus, pleb. de Schemniczbana, Can. Strig.“

Obr. 2 Kanonická vizitácia – výber z kapitoly I. De Ecclesiis, Capellis, Statuis.
Zdroj: ŠA Banská Štiavnica.

Z cintorínov sa nepriamo (karner) uvádza len jeden, kláštorne areály mávali však svoje vlastné miesto vyhradené na pochovávanie rehoľníkov, prípadne na ľudí, ktorí v tomto prostredí žili. Priame záznamy o tom sa však zatiaľ nepodarilo získať. Z dobových zvyklostí možno oprávnené predpokladať existenciu cintorína aj okolo špitálskeho Kostola sv. Alžbety, ktorého loď prestavali v čase tureckej hrozby na vonkajšiu dolnú mestskú bránu zv. Antolskú.⁵

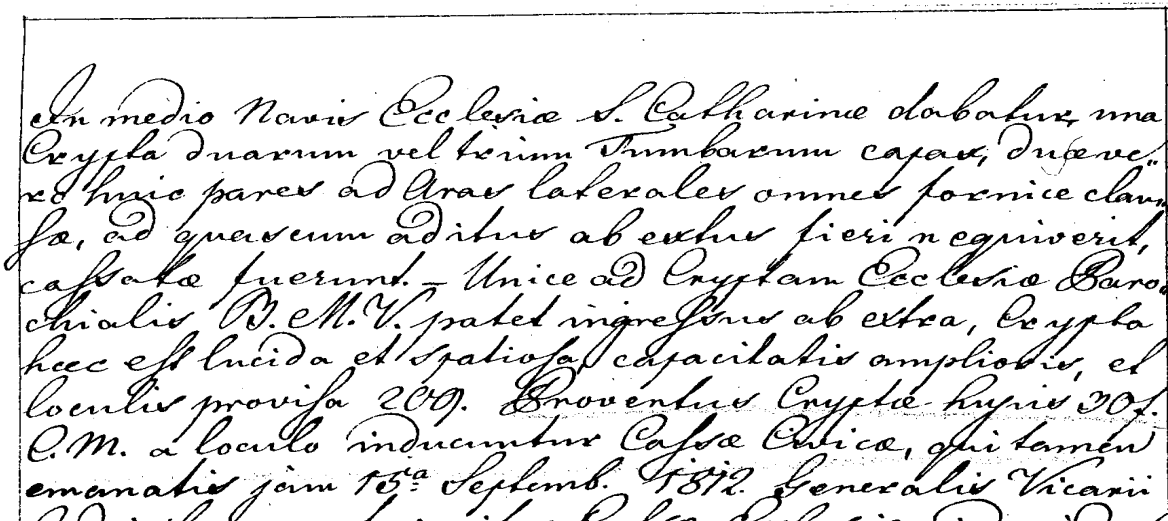
Koncom 15. stor. sa pravdepodobne v súvislosti s narastajúcim počtom obyvateľstva a samotného sídla, ale pravdepodobne aj v súvislosti s požiadavkou samostatného kostola pre každú z početných národností

⁵ Hmota kostolnej lode stála priečne cez líniu dnešnej ulice, jej zmena na mestskú bránu bola zo stavebného hľadiska bezproblémová. Budova hospitalu a presbytéria Kostola sv. Alžbety sa zachovali až do odstránenia brány v roku 1889 a možno predpokladať aj dlhšie prežívanie funkcie cintorína, nahradeného neskôr cintorínmi na Zvonovom vršku. Pozri: Urbanová, N.: Urbanisticko-historický vývoj lokality Zvonový vršek a jej zapojenie do širších vzťahov mesta Banská Štiavnica. In: Cintoríny v kontexte kultúrneho dedičstva. Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 25.-26. decembra 2009 v Banskej Štiavnici. Zostavila: Gressnerová, Laura, STU Bratislava, 2010.

I.

obyvateľov mesta vznikla potreba na výstavbu ďalších dvoch kostolov – v rokoch 1488-1491 to bol Kostol sv. Kataríny zv. slovenský, postavený z financií mesta, ktorý v roku 1555 prevzal úlohu farského kostola – po prestavbe pôvodného na pevnosť. Kostol sv. Kataríny bol len jednoduchý, situovaný na križení komunikácií medzi hlavným – Trojičným námestím a naň kolmou ulicou vedúcou k špitálu s kostolom sv. Alžbety – neskôr dolnej bráne, v tesnej blízkosti radnice – teda bez možnosti zriadiť v jeho predpolí cintorín. Polohou však vyhovoval funkcii cirkevného administratívneho centra mesta. Náhradu za pôvodný mestský cintorín s kamerom, kde sa istotne prestalo pochovávať už po prestavbe na pevnosť, kompenzovala výstavba v teréne vhodnejšie umiestneného Kostola Panny Márie Snežnej. Iniciátorom a jedným z finančných sponzorov sa stal významný štiavnický waldbürger – komorský gróf Erasmus Rössl. Postavili ho v roku 1512 spolu s ďalším príkostolným cintorínom, ktorý mal vzhľadom na polohu a charakter terénu perspektívu rozvoja ďaleko do budúcnosti.

K polovici 16. stor. mali tak štiavnickí občania k dispozícii dva kostoly s príkostolným cintorínom, a dva kostoly s kryptami: v Kostole sv. Kataríny uvádza kanonická vizitácia 1 kryptu s dvomi či tromi tumbami, prístupnú z ulice, a veľkú, priestrannú a svetlú kryptu s veľkou kapacitou v kláštornej Kostole sv. Mikuláša – dnešnom farskom Kostole Nanebovstúpenia P. Márie, prístupnú tiež z vonkajšej strany (obr.3).

Obr. 3 Kanonická vizitácia – kapitola II. - výber. Zdroj: ŠA Banská Štiavnica.

Využitie krypty sa akiste vždy spoplatňovalo, v 19. stor. vo výške 30 fl., ale vážené patricijské rodiny – Gerambovci a Krecsmáryovci, ktoré si zriadili vlastné ohradenie miesta kovanými plôtkami, prispeli na ich údržbu bližšie nešpecifikovanými milodarmi, zaznamenanými v príjmoch v roku 1812.⁶

Zhoršenie politickej situácie v krajine a zvlášť v oblasti stredoslovenských banských miest, súvisiacej s reálnym tureckým ohrozením, prinieslo významnú zmenu do urbanistickej štruktúry mesta a tým aj nové funkčné využitie časti staršej zástavby. Staré sídlo na Glantzenbergu definitívne dožilo, a budovanie hradieb v najviac ohrozených úsekoch spolu s vonkajšími mestskými bránami – zvlášť na východnej a južnej strane od Levíc a Šiah, po ich obsadení tureckým vojskom v roku 1552, čím dodatočne zabezpečili východnú prístupovú cestu od Antola, zasiahlo nielen do samotnej štruktúry mesta, ale aj do sakrálnych objektov spojených s funkčnými cintorínmi. Na východnej strane v podstate zlikvidovali funkciu stredovekého Kostola sv. Alžbety prestavbou jeho lode na dolnú mestskú bránu, čím v podstate zanikla i väčšia časť jeho cintorína. Cintorín okolo Kostola P. Márie Snežnej zv. tiež Frauenberg, získal novú murovanú ohradu s bránou, čo dávalo funkčný zmysel Piargskej bráne, postavenej v roku 1554. Prestavbou už v stredoveku opevneného farského kostola na protitureckú pevnosť so zrojnícou, ktorá sa začala už v roku 1546, prišlo mesto o významný, najstarší mestský cintorín s kostnicou a nezastavané územie v susedstve Frauenbergského kostola pod Trojičným vrchom vyhradili výstavbe novej pevnosti (1564-1571) uzatvárajúcej múrom okruh hradieb v úseku od dominikánskeho kostola prepojeného bránou s Kammerhofom, novou pevnosťou zv. Panenský hrad až po Piargskú bránu.

Po skončení tureckej okupácie južných krajov, potlačení protihabsburských povstaní a urovnaní konfesionálnych rozporov, keď opevnenie stratilo svoje poslanie, začali sa jeho stavby postupne odstraňovať, alebo využívať na civilné účely pre potreby mesta a takisto i pozemky, ktoré tieto stavby bezprostredne obklopovali. Dostupné staršie grafické materiály ich využitie v Banskej Štiavnici bližšie neuvádzajú aj staršie údaje v kanonickej vizitácii sa priamo k cintorínom neviažu. Podávajú však svedectvo o zmenách po roku 1677, po definitívnom návrate jezuitov do Kostola sv. Mikuláša pri bývalom dominikánskom kláštore, jeho vysvätení 14. februára 1780 a nominácii za farský kostol Banského mesta Štiavnice, ktorého patronáciou Nanebovstúpenia P. Márie. Jezuiti tu pôsobili až do zrušenia rádu Jozefom II. v roku 1773. Jezuiti zriadili v starom kláštore gymnázium.⁷ Po zrušení rádu ostal Kostol Nanebovzatia P. Márie farským kostolom, združujúcim pod svojou správou – ako filie aj ostatné dva kostoly – sv. Kataríny, P. Márie Snežnej a tiež kostol na Kalvárii.

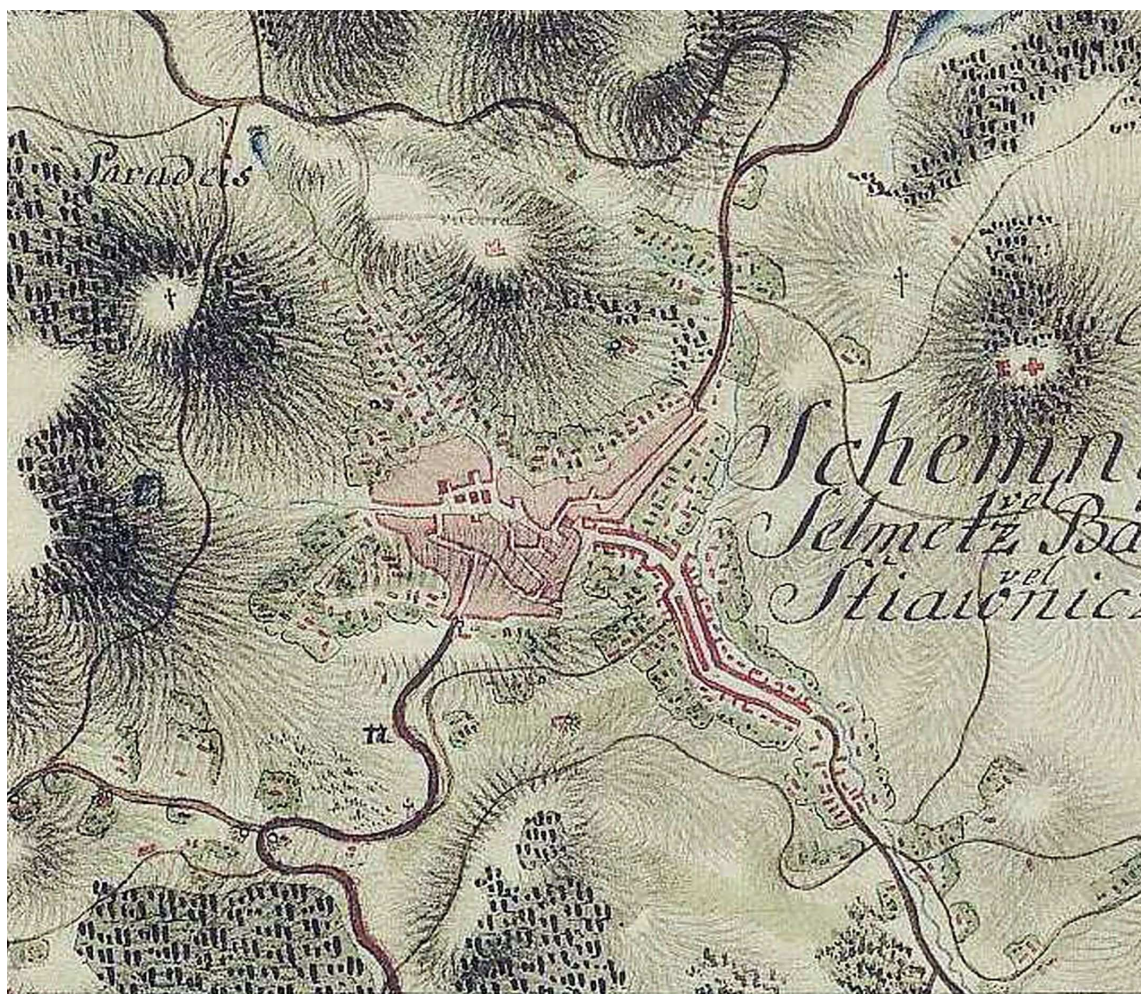
Vzhľadom na situáciu s voľnými pozemkami vo vlastníctve obce či cirkvi v priestore, uzatvorenom hradbami a výrazne dynamickou terénnou morfológiou, nebolo veľa možností na založenie nového cintorína. V prípadoch epidémii to bol akiste veľký problém, preto možno predpokladať i využívanie území za mestskými

⁶ Kanonická vizitácia..., c. d., kapitola II.

⁷ Kanonická vizitácia..., c. d. - kapitola I. De Ecclesiis, Capellis, Statuis; v tejto súvislosti sa opäť objavuje zmienka o xenodochiu sv. Alžbety, ktorého služby sa aj naďalej využívali pre ťažko chorých baníkov, možno teda predpokladať i zachovanie časti cintorína.

I.

bránami a na severnej strane cesty vedúcej k Piargskej bráne, kde neskôr vznikol dnešný veľký mestský cintorín. O týchto lokalitách nás jednoznačne neinformuje ani najstaršie, vo svojej dobe exaktné vojenské mapovanie z poslednej tretiny 18. stor.

Obr. 4 Prvé vojenské mapovanie Uhorska – mapa Banskej Štiavnice, vyhotovená pred rokom 1784.

Zdroj: Archív PÚSR Bratislava.

Mapa zachytáva ešte zvyšky Starého mesta na Glantzbergu i Kalváriu, postavenú v rokoch 1744-1751 na vrchole Scharffenbergu východne od mesta, južný okraj Štiavnice s Kostolom P. Márie Snežnej a východne od neho Panenský hrad. V tomto storočí sa udiali viaceré významné technické zásahy do krajiny v podobe sústavy vodných diel na pohon strojov odčerpávajúcich vodu zo zatopených baní (M. K. Hell), a na pôde odborného školstva až po Banskú akadémiu v roku 1770. S oživením hospodárstva a baníctva tradícií

v meste narástol počet obyvateľov v posledných desaťročiach 18. stor. na viac, než 24 tisíc, s čím vzrástol dopyt po ubytovaní a nepochybne aj nároky na služby. Aj keď sa situácia v baníctve a hutníctve zhoršovala, zavádzali v meste náhradnú priemyselnú produkciu – v r. 1759 založili pradiareň v ktorej nachádzali prácu manželky baníkov, v 1. pol. 19. stor. mali možnosť pracovať v továrni na kameninový riad, založili továreň na výrobu oceľových lán, na spracovanie dreva a v roku 1872 neďaleko dolnej brány tabakovú továreň, funkčnú nepretržite donedávna.

Obdobie 2. pol. 18. a 1. štvrtiny 19. stor. sa v záznamoch, ktoré nám poskytuje citovaná kanonická vizitácia, sa k dátumu vizitácií uvádzajú cintoríny slúžiace katolíkom aj ostatným konfesiam:

2 cintoríny pri Kostole P. Márie Snežnej, pevne ohradené, s hrobami podľa predpisu - dostatočne hlbokými – podľa predpisu, pod správou mesta, trávnik dal však obnoviť mestský farár za 18 zl. 37 gr.

2 cintoríny majú osária – bližšie tu však nie sú určené, preto nie je jasné, čo sa do tohto počtu ráta. Pravdepodobne sa týmto označením myslia márnice, postavené za Piargskou bránou na Lazaretskom či tzv. Panskom cintoríne, kde už možno v čase vizitácie existenciu týchto cintorínov predpokladať. Údaj sa však môže vzťahovať aj na cintorín so zvonnicou v Katzenhübli, kde sa v minulosti uvádza i existencia márnice a na dnešnom veľkom cintoríne oproti Frauenbergskému kostolu dokladá parcelný protokol ku katastrálnej mape z roku 1858.⁸

A tu sa prvý raz písomne uvádza zvonica na Katzenhübli – murovaná s širokým základom zakrytá bielymi trámami – neprístupne osadenými, na zle prístupnom mieste nad dolnou bránou, preto sa na nej zvoní len v prípade pohrebu. Údaj je jasným dôkazom o funkčnom cintoríne na dnešnom Zvonovom vršku v časti A na tzv. Prednom – katolíckom cintoríne. Dopĺňa ho i ďalší údaj o jej zvonárovi: bol ním štiavnický baník Ignác Gajdoš, 52-ročný vdovec, ktorý v tejto pozícii slúžil len dva roky, preto nedostával stálu plácu, len príležitostne – koľko mu starší prisúdil.⁹

Zo skúmania písomných a grafických prameňov k iným mestám je však známe, že mestské cintoríny zriaďovalo vždy mesto, či obec pod svojim patronátom a na svojich pozemkoch, prípadne na pozemkoch vyčlenených z obecného vlastníctva pre konkrétnu cirkev.

Štiavnickým cintorínom možno tento stav plne prisúdiť na základe presných údajov až k roku 1858 na základe Katastrálnej mapy z roku 1858-1859 a parcelného protokolu k tejto mape s presným geodetickým zameraním a údajmi o vlastníkoch a výmere v jochoch a štvorcových siahách. Z uvedeného materiálu vyplýva, že už v priebehu 1. polovice existovali cintoríny na Katzenhübli – katolícke i evanjelické, resp. aj zmiešané, v podstate s dnešnou výmerou, iba dispozičné riešenie týchto plôch sa neskôr pozmenilo pri úpravách v 20. stor., ale aj na iných miestach.¹⁰

⁸ Parcelný protokol ku Katastrálnej mape Banskej Štiavnice z roku 1858, HO – 150. ÚAGK Bratislava

⁹ Kanonická vizitácia...c.d., Kapitola II. a IV.

¹⁰ Katastrálna mapa Banskej Štiavnice z roku 1858, HO-150, map. list č.21, 28, ÚAGK Bratislava. Parcelný protokol ku Katastrálnej mape Banskej Štiavnice z roku 1858, HO – 150. ÚAGK Bratislava.

Spomenutý materiál obsahuje nový stav aj v susedstve Frauenbergskeho cintorína na úbočí kopca medzi Novým zámkom a cestou vedúcou k Žigmundovej šachte. Boli tu pozemky s horšou pôdou evidované pod správou obce (Schemnitz Gemeinde) s rozlohou 1 joch 684 siah, pozemok v majetku štiavnickej evanjelickej obce (Schemnitz evang. Gemeinde) s rozlohou 842 siah a susedný pozemok - tiež v majetku štiavnickej obce, označený však dodatočne značkou pre židovské cintoríny (šestícípou hviezdou) po revízii v roku 1932. Mal podstatne väčšiu rozlohu, než predchádzajúce – 2 jochy 432 siah a označený je ako pastvina (Weide). Podľa dodatočného označenia cintorínov na mape možno usúdiť, že tieto pozemky vyčlenili na cintoríny až po vyhotovení katastrálnej mapy.¹¹

Podobná situácia je zaznamenaná i na mieste súčasného, udržiavaného mestského cintorína, založeného pravdepodobne už v závere 18. stor.. Parcely boli v tom čase vo vlastníctve cirkevnej komunity (Schemnitz ewang. Gemeinde) a ku jednej z nich je vyznačená stavba označená ako márnica, podobne ako na parcele nad Antolskou bránou, patriacej štiavnickej evanjelickej obci (Schemnitz ewangelische Gemeinde) v rozsahu 1412 viedenských siah, na ktorej je vyznačená a v parcelnom protokole zapísaná márnica (Todtenkammer).¹² Katastrálnu mapu Štiavnice z roku 1858 možno teda považovať za jeden z exaktných materiálov, podľa ktorého možno spresniť niektoré údaje z kanonickej vizitácie.

Súčasťou spomínanej kanonickej vizitácie je i záznam o Banskej Hodruši, ktorá mala síce samostatnú faru, ale ako obec bola počítaná k širšiemu okoliu Banskej Štiavnice, hoci sa neustále snažila osamostatniť. Bola bohatou obcou – ťažilo sa tu od stredoveku zlato a striebro. Vznikla podobne, ako Banská Štiavnica, na banskom diele kde si baníci stavali obydlia pri svojom pracovisku. Dáva sa do súvislosti s osadou Karlík, postavenou na rovnomennom vrchu Karling.¹³ Prvá písomná zmienka o nej je datovaná rokom 1352.

Vyvíjala sa v podstate paralelne s Banskou Štiavnicou, preto má i približne z rovnakého obdobia zachovanú monumentálnu architektúru – farský Kostol sv. Mikuláša, postavený v roku 1387, obnovený v roku 1577 s pristavanou vežou – obklopený dvomi starými cintorínmi s murovanou ohradou v dĺžke 30 siah, avšak od roku 1762 už plne nevyužívanými - tak ich charakterizuje kanonická vizitácia.¹⁴ O niečo mladší Kostol sv. Petra a Pavla, postavený vo vyvýšenej polohe nad obcou okolo roku 1500 je tiež obklopený cintorínom s osariom, „v ktorom sa kedysi tiež aj nekatolíci pochovávali, dnes však majú svoj cintorín“. Kanonická vizitácia uvádza tiež jeho rozmery – dĺžku 80 siah, šírku 60 siah. V roku 1580, po niekoľkých tureckých nájazdoch (1564, 1576, 1578) ho ohradili vysokým kamenným múrom s veľkou bránou, ale zrejme po rozšírení cintorína túto ohradu doplnili kovaným železným plotom a časť priamo hraničila so záhradami. Ďalej sa uvádza, že od brány k cintorínom je voľný priestor v ktorom tvoria dva kríže hranicu (predel) medzi náhrobníkmi s latinským textom a náhrobníkmi s nemeckým textom. Kríže boli kamenné, jeden z nich –

¹¹ Údaje sú detailnejšie publikované v materiáli: Urbanová, N.: Urbanisticko-historický vývoj lokality Zvonový vršok a jej zapojenie do širších vzťahov mesta Banská Štiavnica. In: Cintoríny v kontexte kultúrneho dedičstva. Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 25.-26. decembra 2009 v Banskej Štiavnici. Zostavila: Gressnerová, Laura, STU Bratislava, 2010, s. 98.

¹² Tamže, s.

¹³ Chotárne názvy sú v nemčine a svedčia o svojom pôvode – osídlení nemeckými baníkmi.

¹⁴ Kanonická vizitácia – časť Banská Hodruša..c.d., Kapitola II.

vyhotovený zo zbierky 50 zl., bol určený pamiatke baníkov. Pochvaľuje veľmi dobrý stav trávnatých plôch, ktoré boli akiste v tom čase upravované, lebo uvádza i výdavok na tento účel – 6 zl.

V starom kostole – sv. Mikuláša – sa uvádza krypta, prístupná z lode cez železné dvere, v najstarších časoch údajne slúžiaca šľachtickej rodine Motosinyi – zachované tu bolo sepultum, ale nikto tam už pochovaný nebol.

Koncom 19. stor. uvádza L. Némethy vo svojom diele ¹⁵ údaje o kostoloch, známe už z citovanej kanonickej vizitácie, dodáva však aj cenný údaj o rečiach používaných v tomto prostredí v poradí podľa percentuálneho zastúpenia, v tejto lokalite uvádza: slovenskú, nemeckú, maďarskú, tiež prvého známeho farára v roku 1561 a patróna: magistrát mesta Banskej Štiavnice.

Skúmaný archívny prameň uvádza i cenné údaje o mestskom dome, školách, nemocnici a zariadeniach sociálnych služieb v meste. Nie všetky údaje, ktoré boli potrebné k téme cintorínov, či pochovávaní, sú však v tomto materiáli presné. V budúcnosti by ich bolo potrebné doskúmať v písomnostiach mestského magistrátu – od najstarších zachovaných až po 20. storočie, čo je však mimoriadne časovo náročné, presahujúce čas, ktorý bol k dispozícii v realizovanom projekte.

Pramene

Katastrálna mapa Banskej Štiavnice z roku 1858, HO – 150, mapový list č. 21, 28, M 1:2880, ÚAGK Bratislava.

Parcelný protokol ku Katastrálnej mape Banskej Štiavnice z roku 1858, HO – 150.

ŠOBA Banská Bystrica, pobočka Banská Štiavnica, Mag. Banská Štiavnica, Kanonická vizitácia z roku 1825.

NÉMETHY, L. adislav: Series Parochiarum et parochum archidioecesis Strigoniensis. Strigonii 1894.

SCHWARCZOVÁ, A. a kol.: Kultúrno-historická a sociologická topografia sídelného útvaru B. Štiavnica. FA SVŠT Bratislava 1992.

SCHWARCZOVÁ, A. - LALKOVÁ, J. - URBANOVÁ, N.: Krajinnoeekologické a kultúrno- historické podmienky rozvoja mesta a okolia Banskej Štiavnice. In: Miklós, Prírodné podmienky a kultúra využitia krajiny. Kultúrno-historické a krajinnno-ekologické podmienky rozvoja Banskej Štiavnice, Svätého Jura a Liptovskej Tepličky. Nadácia UNESCO-Chair for ecological awareness Banská Štiavnica 1996.

¹⁵ Némethy, L.: c.d., s. 107, prvým farárom, známym od roku 1561 bol Stephanus Liptoviensis, matričné záznamy sa zachovali od roku 1727.